

דף ה

'מקרב היכי קרבה, ממשקה ישראל – מן המותר לישראל?' – בשלמא כל מנחת העומר שעדיין בשעת הקרבתה לא הותר החדש – לא קשה, כיון שבשעת הקטרת הקומץ חל התר חדש לה עצמה ולכל העולם, הרי ההתר שלה וההתר הכללי לאכילת הדיוט באים כאחת, אבל כאן קשה שהרי אפילו לאחר הקטרת הקומץ נוהג איסור חדש עד שיבוא עומר אחר ויתיר ('חדושי הרשב"א'. ועתוס' להלן פד; חו"א קמא כו, ד. ז. וע"ע בהרחבה בספר ברכת מרדכי למו"ר הגרב"מ אורחי שליט"א, ח"ב כ [וע"ע ברשב"א שבועות טו אודות שני דברים המנוגדים הבאים כאחת, ובמובא ביוס"ד זבחים צג.]).

'הקדים מתן שמן למתן דם... מתן בהונות למתן שבע... הקדים חטאתו לאשמו...'. סדר הקרבת קרבנות המצורע בטהרתו, כך הוא:

הכהן לוקח את האשם כשהוא חי ומניפו עם לוג השמן. המצורע סומך על האשם [בהכניסו את ידיו לפנים משער נקנור], שחט השוחט את האשם, ומקבלים שני כהנים את דמו, האחד מקבל בכלי ומוליכו אל המזבח וזורק, והאחר מקבל הדם בידו הימנית ומערה לידו השמאלית ונותן באצבעו הימנית על תנוך אוזן המצורע הימנית, ועל בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו הימנית.

אחר מתן הדם נוטל הכהן מלוג השמן ויוצק לכף יד חברו [ואם יצק לידו שלו – כשר], וטובל אצבעו הימנית בשמן שבכפו ומוזה [בעמדו בתוך העזרה. עפ"י תוס' עד: ד"ה איכא] שבע פעמים כנגד בית קדש הקדשים [ואם לא כיוון כלפי קה"ק – יצא]. אחר כך יבוא אצל המצורע ויתן מן השמן על מקום דם האשם. הנותן מן השמן שבכפו – יתנונו על ראש המיטה. שאר הלוג מחולק לכהנים. אחר כך מקריב הכהן את החטאת ואחר את העולה (עפ"י רמב"ם הל' מחוסרי כפרה ד, ב).

א. עוד בגדרי הדין של סדר הקרבת קרבנות המצורע – ע' ברכת מרדכי ח"א ו, ג-ד.

ב. בספר מקדש דוד (יב, ב) חקר האם מתן השמן צריך להיות אחר כל מתנות הדם, או כשר ליתנו על מקום הדם גם אם לא גמר שאר מתנות הדם, כגון שנתן מן הדם על בוהן אחת, יכול ליתן עליה שמן.

ג. בשפת אמת (להלן ט): צדד (עפ"י חדושי הרשב"א שם) שהכהן הזורק את הדם נותן השמן לכף כהן חברו, והכהן השני יוצק מידו הימנית לידו השמאלית שלו עצמו.

'תעובר צורתה ותצא לבית השריפה'. יש מפרשים 'עיבור צורה' – תעבור צורת הבשר ולחלוחיתו ממנו על ידי שיניחנו למחר ויסריח (ערש"י כאן; ר"ח פסחים לד. עג: פירוש המשנה לרמב"ם פ"ז דפסחים). ויש מפרשים להניחו עד שייפסל בלינה, וזהו עיבור צורתו (עפ"י רש"י פסחים לד. וכ"מ רש"י להלן מו: נ: [לענין עיבור צורה בלחם] מח: ע"ש).

התוס' בפסחים (טו. ד"ה ולד) צדדו שמא די בלינת לילה גם שאינו נפסל ב'נותר', כגון בשלמים (וע"ש בקובץ שעורים וברכת אברהם. וע"ע תוס' פסחים פב. ולהלן נ:). ואילו הרב מברטנורא (שקלים ז, ג) כתב שעיבור צורה בבשר שלמים היינו הנחה ליום השלישי שאז נפסלים בנותר. וע"ע צל"ח פסחים כח. שו"ת חתם סופר או"ח קנה וי"ד קיד; אחיעזר ח"ב כו, ה; מקדש דוד יז, ד.

'היינו טעמא דריש לקיש דקסבר האיר מזרח מתיר' – הלכך מותר החדש למאכל הדיוט עוד לפני הקרבת העומר, ולכן אין המנחה פסולה משום 'ממשקה ישראל'. ואף על פי כן שייריה אינם נאכלים עד שתבוא מנחת-העומר אחרת, כי מצוה להמתין עד הבאת העומר. וכתבו התוס' (וכ"ה בשטמ"ק סח. אות

ג) שאין זו אלא מצוה מן המובחר ולכך נחשבת המנחה 'מן המותר לישראל'. [יש סוברים שזו מצוה מן המובחר מן התורה, מקרא ד'ע'ד הביאכם... ומצינו כעין זה. ואולם יש דעה בירושלמי (פ"ק חלה, א) שאין זה אלא מדרבנן. ויש מקום לפרש כן גם בשיטת סוגיתנו ובדעת התוס'. ע' בשו"ת דובב מישרים ח"ג קכד; שבט הלוי ח"ב רטז. וע' במלאכת יו"ט כאן שכתב שלא מצא דמיון לזה, שיהא דין תורה למצוה מן המובחר]. ועוד אפשר (וכן נראה מרש"י) שאפילו אם מצות עשה גמורה היא, אין כאן איסור חפצא אלא מצוה על הגברא להמתין, ולכן אין למעט איסור כזה משום 'ממשקה ישראל', כי אין הדבר אסור בעצמותו (עפ"י חדושי הגר"ס; הקדמת עונג יום טוב; שבט הלוי ח"ב רטז. ועוד הסביר שם שלפי מה שמסיק שהאיר המזרח מותר, אם כן עיקר המתיר אינו הקרבת העומר, אלא שמ"מ אסור לאכול עד שלא ייקרב, ולאיסור כזה מועילה סברת 'אין מחו"ז לבו ביום'. וע"ע דרך אחרת בשפת אמת).

בשאלת אריה (החדשות' ו) נקט לעיקר ש'עשה' גמור יש בדבר, לאוכל קודם הקרבת העומר, וכתב שאיסור שאינו אלא 'עשה' אין בו פסול משום 'ממשקה ישראל'. וע' שבט הלוי שם ובחדושי הגר"ז ר' בענגיס ח"ב מה, בארוכה.

(ע"ב) 'אין מביאין מנחת בכורים ומנחת בהמה קודם לעומר (דבעינן ממשקה ישראל) ואם הביא

– פסול'. בספר ברכת הזבח כתב שהמלים 'דבעינן ממשקה ישראל' אינן מנוסח הגמרא אלא תוספת פירוש ששילבוהו המדפיסים בגמרא, כמו שמצוי כן במנחות [כ"כ לעיל בע"א על התוספת המופיעה לפנינו בסוגריים 'ששיריה אין נאכלין עד שתביא מנחת העומר אחרת', וכתב: 'כי הוא פירוש הנכתב בגליון והדפיסו מבפנים, וכן הוא ברוב המסכת הזאת, ואני אגיה בס"ד, כי ברוב פעמים הוא ג"כ פירושים מוטעים דוק ותמצא']. ואמנם יש לדון בפסול הקרבת מנחות מן החדש קודם לעומר – האם ענינו רק משום שאסור להדיוט, מדין 'ממשקה ישראל', או שמא יש גם איסור עצמי בדבר, להקריב קרבנות מן התבואה החדשה קודם לעומר. ואכן כן נמצא בפירוש רבינו הלל על הספרי (פינחס קמח), משום שנאמר והבאתם את עמר ראשית קצירכם – ולא מנחה אחרת ראשית קצירכם.

וכן גם הניח בפשוטות בשפת אמת, שהקשה (בע"א) כיצד לדעת ריש לקיש מקטיר מנחת העומר שנקמצה שלא לשמה לפני שקרב העומר, שאף כי האיר המזרח מותר, או כפי שאמרו בתחילה – אין מחוסר זמן לבו ביום, הלא אסור להקריב מנחה חדשה לפני העומר? ותרץ שאמנם עומר זה שקמצו שלא לשמו אינו מתיר איסור חדש, אך סוף סוף שם 'מנחת העומר' עליו שהרי לא נפסל, על כן אין איסור להקטירו, כי לא נאמר איסור זה אלא על שאר מנחות ולא על מנחת העומר [ובזה הסביר כיצד מקטירים אותה לכתחילה על המזבח לפני שתי הלחם – לפי שמנחת העומר יצאה מכלל שאר המנחות להקטירה קודם שתי הלחם]. – הרי מבואר מדבריו שמלבד איסור 'ממשקה ישראל' יש גם פסול מיוחד של הקרבת מנחות מן החדש קודם לעומר.

[לפי דבריו שאעפ"י שלא עלתה לחובה, שם 'מנחת העומר' לה, יש מקום לדון בראית אחרונים מכאן לדברי הרמב"ם (תמידין ומוספין ז, כא) שקציר שנקצר קודם קצירת העומר כשר לקרבן, מהא דמנחת העומר שקמצה של"ש לריש לקיש כשרה הגם שלא עלתה לחובה (ע' שאג"א החדשות ט; או"ש שם) – ולפי דברי השפ"א יש לומר שכשם שמותר להקטיר מנחה זו מהחדש אעפ"י שהיא קודם לעומר המתיר, כך קצירתה כשרה אף מקודם לעומר, דמ"מ שם מנחת העומר עלה].

נידון זה גם נוגע במחלוקת האחרונים בשיטת הרמב"ם (איסורי מזבח ה, ט), האם יש איסור להביא נסכים יין מן החדש קודם לעומר (כן נקטו בכס"מ איסורי מזבח ה, ט; תוס' יום טוב י, ורש"ש שם. ואולם בברכת-הזבח ובזבח-תודה נקטו שכוונת הרמב"ם רק על מנחת נסכים – על הסולת ולא על היין. וכן הוכיח בחדושים ובאורים יג, טו. וע"ע שבט הלוי ח"ב סוס"י קסא), שלדעה זו ודאי נאמר כאן דין נוסף מלבד 'ממשקה ישראל' שהרי להדיוט אין כל איסור בדבר.

ואפשר שיש נפקותא בדין זה [שלכך הוא נצרך, ואין די בדין 'ממשקה ישראל'], שגם לפי הדעות שאין איסור חדש בחו"ל או בגידולי נכרים – אסור להביא לפני העומר גם מאלו. וכבר חקר בדבר במנחת חינוך (שו"ע) ועוד (ע' בהגהות תפארת יעקב שנדפסו על המשניות פ"ג, נד).

וכן נשא ונתן בשאלה זו הגרי"ז מבריסק בחדושים הנדפסים על מנחות (עפ"י קהלות יעקב ב. וע"ע בענין זה בקרן אורה; חדושים ובאורים יג, טו).

יש להעיר מסברת רבא שאין מועילה מחשבת שלא לשמה במנחת העומר לפי שאינה ראויה לעבודה, ולפרוש התוס' הכוונה מפני שבאה מן החדש שאסור לגבוה – משמע שהוא איסור עצמי, כי אילו משום 'ממשקה ישראל' הלא לכאורה מותר אם משום האיר המזרח אם משום אין מחו"ל לבו ביום. אך אין זו ראייה שיש לומר שלרבא האיר המזרח אינו מותר ויש מחו"ל לבו ביום, ובעצם היתה צריכה להיפסל לפי שאינה מן המותר לישראל, והיא הנותנת להכשירה, כיון שאינה ראויה לעבודה לכך לא פסלה בה מחשבה.

ולפי"ז יש לומר שגם ריש לקיש מודה בעצם לסברת רבא, אלא שהוא לשיטתו שהאיר פני מזרח מותר הרי אין כאן שום פסול, ונחשב 'ראוי לעבודה', הלכך מועילה בה מחשבה. שו"ר עיקר הסברא בחדושי הגר"ר בענגיס ח"ב מה. (וע"ע: אור שמח פסח"מ יד, ג; חדושים ובאורים א, ה).

עוד בענינים אלו – ע' ברכת מרדכי ח"ב כ, ובמצוין להלן סח:

'שאינ מחשבה מועלת אלא במי שראוי לעבודה... ובמקום הראוי לעבודה – לאפוקי נפגם המזבח' – ואף על פי שביין כך הקרבן פסול מצד פגם המזבח, והלא אפילו אם בשעת השחיטה היה המזבח שלם, ורק אחר כך נפגם – כבר נדחה הקרבן מהקרבה ושוב אינו חוזר ונראה (כמו שפסק הרמב"ם פסח"מ ג, כב, עפ"י זבחים נט), נפקא מינה בכך שהמחשבה אינה מועלת, שאינו מחויב 'כרת' במחשבת פיגול (וע' תוס' ושיטה מקובצת. אך יש להקשות תיפוק ליה שאינו חייב כרת שהרי לא קרב המתיר כמצוותו. וע' חדושים ובאורים יב). וגם במחשבת פסול שאין בה כרת לאוכל, נפקא מינה לדעה שאינה סוברת דין 'דיחוי', שאם יתקן את המזבח עתה – יהא ראוי להקרבה (כנראה זו כוונת רש"י. וע' קרן אורה וזבח תודה).

ועוד נפקא מינה באופן רחוק; כשהיו בנויים שני מזבחות [כאשר היה בשילה. ע' זבחים סא], שגם אם נפגם מזבח אחד, אין כאן דיחוי, שהרי ראוי להיקרב על השני. ואם כן, כשזרק הדם על המזבח הפגום במחשבת-פסול, לא נפסל הזבח ויכול לזרקו על השלם (עפ"י אור שמח פסולי המוקדשין יד, ד).

בשפת אמת כתב לחדש 'לולי פירש"י', שהכוונה שלפי מחשבתו אינו ראוי לעבודה, כלומר שחישב על דבר שאינו ראוי לעבודה או על מי שאינו ראוי וכו', כגון שחשב להקריב לשם קרבן אחר כשנפגם המזבח, ובאמת המזבח לא נפגם – לא פסל. ולפי זה קושיא מעיקרא ליתא שהרי לא נפגם המזבח. ובזה מבואר שכשחישב 'שלא לשמה' במנחת העומר לא פסל, שהרי אין שום מנחה אחרת שהיא כשרה מן השעורים, נמצא שמחשבתו לא היתה על דבר הראוי לעבודה.

'להוציא את הטריפה' – הריב"ש (קסג) נשאל האם בזמן הבית היו נוהגים בקרבנות בבדיקת הריאה, לראות אם יש בהם סירכא. והשיב שאף על פי שבדיקה זו מדרבנן – ודאי היו נוהגים כן בקרבנות, כדי שלא יקריבו פסול לגבוה, שאין להקל בקרבן יותר מבחולין. ואין זה ענין למה שאמרו 'אין שבות במקדש', שזה רק בדברים האסורים משום גזרה כגון שבות, ומשום שכהנים זריזים לא גזרו, אבל דבר שאיסורו אינו משום גזרה אלא משום חשש איסור, אם לחולין צריך להחמיר כל שכן למוקדשים. והארכת לך בזה, כנגד המשחיתים והמתאוננים רע בעיניהם (קרבן לודאי שצ"ל 'רע בעיני ה'). הערת הגר"מ מאוזן שליט"א) כשהן פורצין גדרן של חכמים וגבול ראשונים ומנהגן של כל ישראל'. [המדובר שם אודות אנשים שהיו מזוללים בבדיקת הריאה].

ע"ע בתשב"ץ ח"א סז ובמשך חכמה ויקרא ד, י.

הנה ציונים למשא ומתן ודיונים בספרי האחרונים על המשך הסוגיא: 'מן הבקר – להוציא את הטריפה' – שער המלך הל' שחיטה יא; בית הלוי ח"ב ל; חזון איש קמא כזו.

זהלא דין הוא ומה בע"מ...'. – רעק"א; שו"ת דובב מישרים ח"ג מד; נב.

'מנחת העומר תוכיח... שכן בא להתיר לאו שבתוכה... שכן מצותה בכך' – הר צבי; ברכת מרדכי ח"ב כז, ואילך.

'שכן מתרת לאו שבתוכה' – חזון איש קמא כז, ז.

'בשביעית. שביעית נמי שכן מתרת ספיחין? כר' עקיבא דאמר ספיחין אסורים בשביעית' – שער המלך שמיטה ד, ב; דובב מישרים ח"א קי; הר צבי; אבי עזרי בכורות (קמא) ד, א.

'חדש בחוצה לארץ' – סקירה כללית של שיטות הפוסקים, וציוני מקורות – ע' במובא בקדושין לו:

'מה לשבת שכן מצותה בכך' – בית הלוי ח"א לח, ד ה.

'אמר רב: משום דאיכא למימר מנחת העומר תוכיח, שאסורה להדיט ומותרת לגבוה'. רב לשיטתו (סח). הולך שבומן הבית האיר המזרח אינו מתיר אלא הקרבת העומר, אבל לר' יוחנן וריש לקיש הלא אין החדש אסור בט"ו בניסן כלל.

ולעיל שפסל רב מנחת העומר שקמצה שלא לשמה פסולה הואיל ובאה להכשיר ולא הכשירה, יכול היה לומר טעם זה שאינה 'ממשקה ישראל', אלא נקט טעם השיך גם לאשם נזיר ומצורע, כפי שהעירו המפרשים. או רצה לנקוט טעם אף למ"ד האיר המזרח מתיר (וע"ע שטמ"ק בהשמטות; קרן אורה; יד דוד; חזון איש קמא כז, ד; ברכת מרדכי ח"ב כ; חדושים ובאורים א, ה).

ואולם יש שכתבו להפך, שרק משום שרב לשיטתו שאינו מותר בהאיר המזרח, נחשב העומר 'בא להתיר' ואם לא התיר פסול, אבל לריש לקיש שהאיר המזרח מותר, אינו נחשב 'בא להתיר' (ע' דובב מישרים ח"ג קכד; הגר"ר בענגיס ח"ב מה, ועוד).

ענינים וטעמים

'ע"ב) רבא אמר: מנחת העומר שקמצה שלא לשמה כשירה... שאין מחשבה מועלת אלא במי שראוי לעבודה ובדבר הראוי לעבודה' – ולכך לא נאמר במנחת העומר 'לריח ניחוח' כבשאר

מנחות, מפני שהיא כשרה אף שלא לשמה ובמחשבת פיגול. וגם באה מן השעורים שאינם מאכל אדם (ע' משך חכמה ויקרא ד, לא).

לכאורה הטעם השני הוא עיקר, שהרי גם במנחת קנאות הפסולה של"ש, לא נאמר 'ריח ניחוח'. ואולם לפי מה שהביא שם מברייתא דמסכת כלה משמע שטעם ד'לשמה' עיקר. וע"ע.

'חלב ודם יוכיחו שאסורין להדיט ומותרין לגבוה. מה לחלב ודם שכן באין מכלל היתר...'. גם טעם מושכל יש לכך ששונים חלב ודם מטריפה; סיבת איסור אכילת חלב היא מפני שניתן לאשה לה', ככתוב כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקרב ממנה אשה לה' ונכרתה... [ולכך אין אסור אלא חלב שור כשב ועז הקרבים על המזבח]. ובדם סיבת האיסור כי נפש הבשר בדם הוא ואינו ראוי לנפש לאכול נפש (ערמב"ן ויקרא יז, י), אבל לגבוה מותר שראוי לנפש שתבוא תמורת נפש.

ולכך נאמר באיסור דם ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על נפשתיכם כי הדם הוא בנפש יכפר – שלא יוקשה מי איכא מידי דלהדיוט אסור ולגבוה מותר. ומכאן מקור נאמן למה שדרשו לאסור טריפה לקרבן, כיון שאסור להדיוט (עפ"י משך חכמה אחרי יו"י. וע' חולין צ במחלוקת התנאים אם למדים איסור גיד הנשה למזבח מחלב ודם).

דף ו

'מה להצד השוה שבהן שכן לא הותרו מכללן, תאמר בטריפה שהותרה מכללה... אלא מליקה דחטאת העוף לכהנים...' – שאעפ"י שנאסרו באכילת טריפה הותר להם לאכול מלוקה שהיא טריפה. וצריך באור מה פירכא היא זו, הלא בעל מום מותר לגמרי להדיוט. וגם במה שנאסר – כלומר לגבוה – מצינו שהותר מכללו, בעופות. ואם כן טריפה שאסורה להדיוט ורק הותרה באופן מסוים, מדוע תהא קלה ממנו (כן הקשה בשפת אמת. וע"ש במה שתייץ. וצ"ב). וצריך לומר שבטריפה מצינו שהותרה מכללה בשני איסוריה, לגבוה ולהדיוט, ואילו בעל מום לא מצינו לו אלא היתר אחד במה שנאסר, באיסור לגבוה. גם יתכן שדבר שהותר מכללו להדיוט קל יותר מדבר שהותר לגבוה (כן משמע בתוס' יבמות לג: ד"ה אמר). [וזהו שממשיך להקשות, הלא כהנים משולחן גבוה אוכלים, והרי זהו אותו היתר שהותרה מליקה לגבוה ואין כאן שני היתרים וגם לא 'הותר מכללו' בהדיוט]. ומה שלמעשה תחום האיסור בבעל מום קטן מטריפה, אין זה משנה לענין קולת 'הותר מכללו', שאין להתחשב אלא בהתר שבתוך תחום האיסור, בכל איסור כפי מה שהוא.

'דאי ממשקה ישראל הוה אמינא למעוטי היכא דלא היתה לה שעת הכושר דומיא דערלה וכלאי הכרם, אבל היתה לה שעת הכושר אימא תתכשר, כתב רחמנא כל אשר יעבר'. התוס' כאן הוכיחו מהסוגיא בתמורה (כט) שלפי האמת למדנו מכאן שדין 'ממשקה ישראל' נאמר גם בפסולין כאלו שהיתה להם שעת הכושר.

וכבר ציין הגרעק"א לתוס' בחולין (קמ. ד"ה למעוטי) שצדדו שאין ללמוד מ'ממשקה ישראל' כשהיתה שעת הכושר. (וע' בחידושים הנדפסים בשם הגר"ח, שנקט כן מצד הסברא). ואולם דבריהם צריכים עיון מכח הסוגיא בתמורה שהביאו התוס' כאן (ע' ביד דוד; חזו"א קמא כו, ח). ואפשר שמחלוקת הסוגיות בדבר (ע' בספר דבר אברהם ח"ב ח, לא).

כמו כן דנו בספרי האחרונים על דבר שעתיד להיות לו שעת הכושר, כגון חדש או טבל, האם ממועט מ'ממשקה ישראל' – ע' העמק שאלה בשלח עד: ובחידושי הנצי"ב כאן; נאות יעקב ח.

עוד מוכח מהסוגיא שדין זה שדבר שאינו ראוי לאכילה פסול לקרבן – מדאורייתא, ואעפ"י שמקור הכתוב הוא ביחזקאל, עיקר הדבר פסול מסברא דאורייתא כענין 'הקריבהו נא לפחתך הירצך' (ע' בתרגום ובפירוש הרד"ק ליחזקאל), שדבר שאינו ראוי לאדם, ודאי אינו ראוי להקרבה לגבוה (ע' באריכות בתשובת הגר"ח זוננפלד צח. ויש להוסיף נוסף, על פי דברי הנביא (יחזקאל ד, יב-יד) שמתחם לבשר נבלה וטרפה כמאכל מגואל בכלוך ממש).

'אחד מנחת חוטא ואחד כל המנחות שקמצן... טבול יום... טמא... יחזיר ויחזור ויקמוץ'. ואם תאמר, הטמא וטבול-יום כבר טמאו את המנחה בקמיצתם והריהי פסולה מצד טומאתה, ומהו זה שאמר בן בתירא יחזיר ויחזור ויקמוץ?